

УДК 343.226(477)(438)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-13>

Серкевич Ірина Ростиславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7678-0291>

Лісіцина Юлія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5631-9297>

Євхутич Ірина Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
радник ректора з гендерних питань,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2926-1071>

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖЕРТВ

***Анотація.** У статті розглядаються основні форми торгівлі людьми та використання її в Україні та інших державах. Наголошено, що торгівля людьми як явище тісно пов'язана із загальносвітовими процесами, тому збройні конфлікти, стихійні лиха, фінансові кризи, політична напруга, посилення та перерозподіл міграційних потоків впливають на структуру торгівлі людьми у всьому світі та в окремих державах. Висока латентність зазіхань, пов'язаних з работоргівлею та використанням рабської праці, забезпечується не тільки специфікою механізму їх скоєння, а й діяльністю злочинців, які намагаються замаскувати її сліди, перешкодити їх виявленню, розкриттю та розслідуванню, ухилитися від кримінальної відповідальності. На основі проведених досліджень виявлено психологічні особливості жертв торгівлі людьми, розроблено соціально-психологічні портрети основних груп постраждалих та рекомендації з організації продуктивного спілкування з ними на користь виявлення, розслідування та профілактики таких злочинів. Особливий акцент зроблено на заходах протидії торгівлі людьми, які можуть виявитися корисними й для інших постсоціалістичних держав, тому в них необхідно передбачати комплекс заходів превентивного, інформаційного, соціально психологічного змісту, а також постійної взаємодії правоохоронних органів із соціальними службами, психологами та громадськими організаціями.*

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що наразі людство продовжує страждати від такого негативного явища, як торгівля людьми. Торгівля людьми та рабство остаточно не викорінено навіть у державах, визнаних розвиненими не лише в економічному відношенні, а й у політичному та правовому. Суспільно небезпечне діяння, метою якого є торгівля людьми, визнано злочином міжнародного характеру, що має досить високий рівень латентності, тому реальні масштаби цього злочину оцінити дуже важко. Незважаючи на те, що світове співтовариство прийняло достатню кількість нормативно-правових актів міжнародного характеру, спрямованих на регулювання питань попередження та протидії торгівлі людьми та рабству, варто визнати, що не всі держави, у тому числі й Україна, успішно виконують взяті на себе зобов'язання міжнародного характеру.

***Ключові слова:** торгівля людьми, жертва торгівлі людьми, психологічні особливості потерпілих, рабська праця, соціально-психологічний портрет.*

Serkevych Iryna, Lisitsyna Yulia, Yevkhtych Iryna. HUMAN TRAFFICKING UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE: PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE VICTIMS

Abstract. *The article examines the main forms of human trafficking and its use in Ukraine and other countries. It is emphasized that human trafficking as a phenomenon is closely related to global processes, therefore armed conflicts, natural disasters, financial crises, political tension, strengthening and redistribution of migration flows affect the structure of human trafficking throughout the world and in individual states. The high latency of encroachments related to the slave trade and the use of slave labor is ensured not only by the specifics of the mechanism of their commission, but also by the activities of criminals who try to mask its traces, prevent their detection, disclosure and investigation, and evade criminal responsibility. On the basis of the conducted research, psychological characteristics of victims of human trafficking were identified, socio-psychological portraits of the main groups of victims were developed and recommendations for organizing productive communication with them for the benefit of detection, investigation and prevention of such crimes. Special emphasis is placed on anti-trafficking measures that may be useful for other post-socialist states, so they must include a set of measures of preventive, informational, social psychological content, as well as constant interaction of law enforcement agencies with social services, psychologists and public organizations.*

Thus, summarizing the above, we came to the conclusion that humanity continues to suffer from such a negative phenomenon as human trafficking. Human trafficking and slavery have not been completely eradicated even in states recognized as developed not only economically, but also politically and legally. A socially dangerous act, the purpose of which is human trafficking, is recognized as a crime of an international nature, which has a fairly high level of latency, so it is very difficult to assess the real scale of this crime. Despite the fact that the world community has adopted a sufficient number of normative and legal acts of an international nature aimed at regulating issues of prevention and combating human trafficking and slavery, it is worth recognizing that not all states, including Ukraine, successfully fulfill their obligations of an international nature.

Key words: *human trafficking, victims of human trafficking, psychological characteristics of victims, slave labor, socio-psychological portrait.*

Проблема торгівлі людьми є однією з найбільш обговорюваних на міжнародній арені. Таке негативне явище виникло багато тисячоліть тому, але вже на початку ХХІ ст. до торгівлі людьми було залучено дуже велике коло осіб. Згодом це явище набуло глобального масштабу, охопивши цілі нації і навіть континенти. Торгівля людьми є злочином міжнародного характеру та заторкує інтереси багатьох країн у кожному регіоні світу. Зараз боротьба із цим видом злочинності є одним з найактуальніших питань міжнародного співробітництва, оскільки торгівля людьми становить загрозу безпеці не просто окремих країн, а всієї світової спільноти.

Свобода особистості виступає однією з найвищих цінностей, гарантованих міжнародними правовими актами та Конституцією України (розділ 2) [1]. Проте реалізація цього права, як в Україні, так і за її межами, відбувається через певні труднощі, зумовлені корисливою спрямованістю злочинів, пов'язаних з работоргівлею та використанням рабської праці, їх груповим характером та високим ступенем латентності. Статистичні дані ООН

свідчать, що наразі близько 20 млн осіб піддаються работоргівлі та використанню рабської праці, більш ніж 70% їх у сфері проституції та інших сексуальних послуг.

Цій проблемі приділяють чимало уваги в більшості держав, завдяки чому вдалося досягнути значного прогресу у її подоланні. Однак остаточно викоринити торгівлю людьми та рабство поки не вдалося навіть у державах, визнаних розвиненими не лише в економічному, а й у політичному та правовому сенсі. Суспільно небезпечне діяння, метою якого є торгівля людьми, визнано злочином міжнародного характеру, що має досить високий рівень латентності, тому реальні масштаби цього злочину оцінити дуже важко. Щоб забезпечити нормальне функціонування та кількісний розвиток каналу торгівлі людьми, їхні учасники змушені систематично залучати до сфери торгівлі якомога більше нових жертв, а також збільшувати кількість споживачів їхніх робіт та послуг.

В Україні за останні роки найбільш поширеними формами торгівлі людьми з метою експлуатації є: торгівля людьми з метою сек-

суальної експлуатації (проституція, сфера розваг, послуги сексуального характеру, виробництво та розповсюдження порнографії тощо); торгівля людьми з метою експлуатації рабської праці на виробництві (так звана тіньова економіка, виробництво контрафактної продукції тощо) та торгівля людьми з метою експлуатації рабської праці у сфері домашнього господарства; торгівля людьми з метою жебракування; інші (менше поширені) форми торгівлі людьми.

Жертвами торгівлі людьми українці стають не тільки в Україні, а й часто за її межами: у Росії, Польщі, Іраку, Іспанії, Туреччині, на Кіпрі, в Республіці Сейшельські Острови, Португалії, Чеській Республіці, Ізраїлі, Італії, Об'єднаних Арабських Еміратах, Чорногорії, Великобританії, Казахстані, Тунісі. Відомі факти, коли примусовій праці в Україні піддавалися громадяни інших країн, зокрема Молдови, Узбекистану, Пакистану, Камеруну та Азербайджану [2].

Крім того, «українці, які через розв'язану росією війну змушені шукати притулку за кордоном, також можуть стати жертвами торгівлі людьми», – про це заявив заступник голови Представництва ЄС в Україні Ремі Дюфло на брифінгу на тему: «Комунікаційна програма для запобігання торгівлі людьми» в Медіацентрі Україна-Укрінформ [3]. Він відзначив величезну солідарність і підтримку громадян європейських країн з українцями, які через розв'язану росією війну були змушені шукати притулку за кордоном. Водночас Дюфло зауважив, що ризики, на які люди наражаються у зв'язку з війною, іноді підштовхують їх до непередбачених вчинків. «Сподіваючись отримати підтримку і житло люди можуть стати жертвами сексуальної експлуатації, торгівлі людьми тощо. Наша кампанія стосується запобігання торгівлі людьми саме під час війни. Щоб знизити цей ризик, ми закликаємо українців бути пильними і пам'ятати про п'ять маркерів небезпеки, на яких робиться акцент у цій кампанії, – документи, транспорт, пропозиція допомоги, взаємодія і комунікація» [3], – сказав Дюфло.

Дослідження, які проводила Міжнародна організація з міграції, свідчать про те, що в

Україні з 2015 року збільшився відсоток чоловіків, які постраждали від трудової експлуатації, і на сьогодні він становить понад 70 %. Якщо у 2000–2010 рр. на першому місці у сфері торгівлі людьми була сексуальна експлуатація, то зараз ситуація докорінно змінилася: у пріоритеті – експлуатація трудова. З України здійснюється експорт «живого товару» на світові «ринки», але останнім часом посилюється тенденція щодо ввезення людей для подальшої експлуатації або перетину кордону України особами, які супроводжують осіб для подальшої передачі їх експлуаторам [4, с. 10]. За результатами репрезентативного опитування населення, здійсненого на замовлення Міжнародної організації з міграції, станом на 2020 рік частка тих, хто працює за кордоном неофіційно, становить близько 41 % від усіх громадян України, які працюють за кордоном [5]. Більшість з них виїжджають нібито з туристичною метою, користуючись можливістю спрощених процедур для подорожей, але насправді працюють без необхідних документів, що значно зменшує їхній правовий захист і стає причиною потрапляння їх у сферу інтересів торговців людьми.

Як показує аналіз слідчої практики, торгівля людьми передбачає такі стадії: 1-ша стадія – це пошук потенційних жертв для цілей торгівлі людьми; 2-га стадія – примушення потенційної жертви до певної поведінки та залучення її у сферу торгівлі людьми або насильницьке заволодіння нею; 3-тя стадія – набуття контрагентів та укладання з ними незаконних угод майнового характеру щодо підконтрольних осіб; 4-та стадія – переміщення жертв до місця призначення та передача їх контрагентам, які здійснюють експлуатацію; 6-та стадія – експлуатація жертв торгівлі людьми.

Варто зазначити, що жертвою торговців людьми може стати будь-яка особа, незалежно від віку та статі. Особливо вразливими категоріями осіб, які належать до групи ризику, є: незаміжні жінки, самотні матері, розлучені особи; молодь, діти вулиці, дітси-сироти, вихідці з неблагополучних сімей; сільське населення; внутрішньо переміщені

особи; іноземні громадяни – трудові мігранти; особи, які зазнали насильства, зокрема сексуального; бідні, малозабезпечені особи; особи з проблемами психічного здоров'я. Так, найбільш вразливими до торгівлі людьми є: жінки у віці 18–26 років, передусім незаміжні (вразливі до сексуальної експлуатації); чоловіки у віці 25–60 років, насамперед одружені (вразливі до трудової експлуатації); діти у віці 13–18 років, передусім дівчатка з неповних та реструктурованих сімей (коли один із батьків нерідний) [6].

Середньостатистичний соціальний портрет жертви складають на основі даних про стать і вік жертви, соціальне походження, освіту та професію, сімейний стан, працевлаштування та рівень доходів [7, с. 18–19].

Психологічний портрет жертви торгівлі людьми може бути оснований на тому, що в ситуацію рабства найчастіше потрапляють люди з характерними психологічними особливостями, а в підсумку застосування до них у процесі експлуатації різних способів впливу виявляються наслідки специфічних психологічних травм. Досвідчений фахівець може розпізнати ознаки таких посттравматичних стресових травм, використати цю інформацію для ідентифікації жертв торгівлі людьми та правильного (ефективного, щадного) спілкування з ними.

Наразі фахівці виокремлюють такі ознаки жертви торгівлі людьми: песимістичне мислення, сплутаність свідомості, розлад пам'яті та сну, високий рівень збудження, компульсивна поведінка (поведінка, яка не має раціональних цілей, а здійснюється без волі, на основі нав'язливих внутрішніх спонукань) [7], бажання виконувати безглузді дії, які стають ритуальними та стереотипними. Значення таких дій людина не усвідомлює і не може звільнитися від них, навіть коли сприймає їх як такі, що викликають занепокоєння і страждання. Помірність від подібних дій може викликати стан тривоги, а їх виконання приносить тимчасове задоволення.

Вказують дослідники і на психологічні особливості жертв торгівлі людьми. Найчастіше їх вирізняє орієнтація на зовнішні вра-

ження (екстраверсія), відсутність схильності до аналізу й обмірковування своїх реакцій та вчинків. Зазвичай вони діють спонтанно під впливом навколишнього оточення та своїх потреб. При цьому в них простежується значний ступінь соціальної неконформності (слабкої прихильності до загальноприйнятих канонів і норм поведінки) у поєднанні із залежністю від сильнішої особистості.

Такі люди схильні до ризикованої спонтанної поведінки, особливо якщо це у групі та під впливом впевненого лідера. Глибокі роздуми, внутрішній самоаналіз, критична оцінка ситуації, прогнозування їм не властиві, найчастіше незручна (насторожлива) інформація швидко витісняється зі свідомості. За низького рівня розвитку чи наявності у цих осіб психічної патології можливі прояви асоціальної поведінки. Їхній настрій може швидко змінюватися, а вчинки сильно залежать від зовнішніх впливів, настроїв групи або авторитетної людини.

На особливу увагу заслуговує психологічний портрет жертви-жінки, яка піддавалась сексуальній експлуатації. Зокрема, такі жінки повертаються на Батьківщину дуже різні. Деякі виглядають звичайно, більшість змучені, пригнічені, у депресії; є збуджені, які плачуть, агресивні. Майже всі мають поганий загальний фізичний стан: до 90% – різноманітні статеві хвороби, зокрема СНІД. Багато з них є нарко/алкозалежними. Для них характерний страх перед трафікерами, перед життям, перед майбутнім. Проте у деяких присутнє бажання помсти, бажання через поліцію покарати трафікерів.

Серед найбільш поширених реакцій жінок, які потерпіли від торгівлі людьми є: страх, зокрема: нічних кошмарів, бути знайденою та покараною трафікером, що отримала СНІД чи інше венеричне захворювання, що проти неї буде порушена кримінальна справа, що буде покарана за проституцію, що люди дізнаються та засудять.

Також таким жінкам властиве почуття провини, зокрема: що вона зробила помилку, що вона так і не змогла заробити грошей для сім'ї, що вона порушила закони пристойності

та релігії. Переважає також злість, зокрема: на саму себе, через те, що «дозволила, щоб з нею таке сталося», на інших людей, тому що вони її не захистили, на суспільство та державу, на те, що її життя поламає тощо.

Варто також вказати на почуття безпорадності у жертви. Зокрема те, що ніколи не буде краще», що в неї немає прав керувати своїм життям.

Такі жертви торгівлі людьми страждають недовірою до інших людей, а саме: до всіх людей, хто їх оточує, навіть до тих, які їх не зраджували, до своєї здатності правильно оцінювати людей та ситуацію.

Відчуття розгубленості також присутнє в психологічному портреті жертви торгівлі людьми, зокрема: нездатність залишатися спокійною в якомусь певному місці, проблеми у визначенні днів, проблеми із пам'яттю тощо. Їв властивий також постійний шоковий стан і нездатність плакати.

Стан потерпілої, як жертви торгівлі людьми включає симптоми хронічної віктимізації, а саме: низьку самооцінку, виражене почуття провини, страх перед майбутнім, замкнутість, небажання розмовляти, нестабільний емоційний стан, неможливість контролювати свої емоції, відсутність інтересу до життя, відчуття безнадії, схильність до суїциду, придушення статевого потягу, іноді ненависть до чоловіків [8].

В юридичних джерелах справедливо відзначають, що специфіка злочинності, пов'язаної з торгівлею людьми, полягає в посяганні на волю, честь і гідність особи, що саме по собі створює внутрішню перешкоду в потерпілої особи на розголошення будь-яких даних стосовно її експлуатації (зокрема і трудової), а отже і про вчинений відносно неї злочин. Правоохоронні органи повинні сповідувати принцип, в основу якого покладено інтереси потерпілої особи та її права людини, і таким чином заохочувати особу до участі в кримінальному процесі. Факти, які наводяться у звітах міжнародних експертів, чітко свідчать, що потерпілі, до яких ставляться з повагою, виявляють більшу охоту до співпраці й дають повніші свідчення, що призводить до вищих показників покарання злочинців [9, с. 59].

Проте варто вказати, що одна з найпоширеніших ситуацій – жертва торгівлі людьми не готова звертатися за допомогою та захистом до правоохоронних органів. Мотиви жертви торгівлі людьми можуть бути різні: нелегальне перебування в державі та страх понести відповідальність за порушення міграційного законодавства; страх зазнати насильства з боку експлуататора за непокору; побоювання за своє життя та здоров'я чи життя та здоров'я своїх близьких; залежність від експлуататора (економічна, фізична чи психологічна); страх перед адміністративною або кримінальною відповідальністю за проституцію, злочинство, жебрацтво, які змушені чинити жертви торгівлі людьми. Нерідко потерпілий не звертається за захистом своїх прав, тому що таку думку йому вселяє експлуататор, з огляду на те, що жертва попередньо сама давала згоду на роботу, яку мала виконувати за певну оплату.

Часто особи, які стали жертвами торгівлі людьми, не знають про права людини та (або) не усвідомлюють, що ці права порушено. Вони часто страждають на самозвинувачення в тому, що з ними сталося. Це може бути одним зі симптомів синдрому посттравматичного стресу або результатом повторної віктимізації, що виникає через неправильне ставлення оточення (засудження, грубості тощо). Іноді такій людині треба надати достатньо часу для ухвалення рішення про необхідність її співпраці із правоохоронними органами.

Важливо відзначити, що знайшовши та обравши жертву, злочинці переходять до такої складової механізму злочинів, спрямованих на торгівлю людьми та використання рабської праці, як вербування передбачуваного потерпілого до виконання рекламованих умов. Аналіз положень кримінального законодавства свідчить, що вербування є способом скоєння досліджуваних злочинів. Також діяльність з реалізації торгівлі людьми або використання рабської праці має специфічні способи приховування. Звісно ж, перший крок на шляху до ефективного забезпечення прав та інтересів жертви торгівлі людьми – це своєчасна ідентифікація постраждалого як жертви торгівлі

людьми компетентними органами держави. У п. 27 пояснювальної доповіді до Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року зазначається, що нездатність виявити жертву торгівлі людьми може спричинити порушення її фундаментальних прав і позбавити наслідок необхідних показань свідків для притягнення до відповідальності та засудження осіб, винних у торгівлі людьми [10].

Постраждали від таких злочинів часто вважають себе негідними допомоги суспільства, тому що нерідко вони на своєму досвіді переконалися, що оточення не відчуває до них співчуття, навпаки – звинувачує їх самих у тому, що трапилося. У випадках юного віку жертв торгівлі людьми, відсутності у них повноцінного життєвого досвіду або недостатнього розвитку інтелектуальних здібностей (дефекту особистісного чи інтелектуального розвитку) може знадобитися допомога кваліфікованого спеціаліста (психолога), який має досвід роботи з дітьми чи особами із психічними дефектами. З огляду на це, І. В. Гловюк справедливо наголошує, що у судовому провадженні важливе значення має забезпечення конфіденційності провадження. Ст. 27 КПК України передбачає можливість провадження у закритому судовому засіданні у випадках необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи, проте, спеціальна норма щодо проваджень щодо жертв торгівлі людьми відсутня [11, с. 30-31].

Відтак, враховуючи вразливість жертв таких проваджень, ризик повторного психотравмуючого впливу, страх потерпілого, його небажання оприлюднення відомостей про своє особисте, у тому числі інтимне, життя, а також те, що під час кожного нового судового провадження потерпілі будуть змушені переживати знову і знову те, що з ними відбувалося під час їх експлуатації, що вимагатиме від них додаткової концентрації емоційних та вольових зусиль [12, с. 87], вчена пропонує запропонувати запровадити у ст. 27 КПК України норму щодо необхідності провадження у закритому судовому засіданні у кримінальних

провадження впродовж усього судового провадження або його окремої частини за клопотанням потерпілого у кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми [11, с. 30-31].

Тож у роботі з такими потерпілими варто забезпечити можливість присутності незалежного консультанта (психолога, людини, якій потерпілий довіряє), який може порадити й допомогти справитися зі складними психологічними ситуаціями, а це сприятиме нормалізації психофізичного стану потерпілих від торгівлі людьми. Для надання необхідної допомоги жертвам цього злочину, наприклад, у польському законодавстві передбачено Національний інтервенційно-консультативний центр для жертв торгівлі людьми. Допомога жертвам надається безкоштовно, при цьому ретельно аналізується кожен випадок скоєння злочину. Особливого значення має Програма підтримки та захисту жертв та свідків торгівлі людьми. Основною метою цієї програми є забезпечення жертвам права на гідне життя, а також реалізація належних їм прав. При цьому учасниками цієї програми можуть бути іноземні громадяни, які стали жертвами цього злочину. Уважаємо, що відчувши підтримку, постраждалі починають більш довірливо ставитися до правоохоронців, давати більш відверту інформацію про те, що дійсно з ними сталося. Їхня поведінка, як свідків злочину, стає більш стабільною.

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на те, що світове співтовариство прийняло достатню кількість нормативно-правових актів міжнародного характеру, спрямованих на регулювання питань попередження та протидії торгівлі людьми та рабству, варто визнати, що не всі держави, у тому числі й Україна, успішно виконують взяті на себе зобов'язання міжнародного характеру. Роботу з протидії та боротьби з торгівлею людьми в Україні здійснюють органи державної влади, некомерційні, громадські та міжнародні організації. Вони проводять спільні наукові дослідження, виконують просвітницьку роботу серед мігрантів, проводять рейди щодо виявлення та порятунку жертв трафікінгу. Проте таких кроків недостатньо. З огляду на це, ми

пропонуємо проводити активнішу роботу з ліквідації економічної зацікавленості роботодавців у використанні рабської праці, зниження правового нігілізму в галузі трудового та міграційного законодавства, та органі-

зації співробітництва між вітчизняними та міжнародними правоохоронними органами, некомерційними, громадськими організаціями та науковими інститутами щодо спільної боротьби з торгівлею людьми.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.05.2022).
2. Витяг із доповіді Держдепартаменту США про торгівлю людьми. URL: olynpressclub.org.ua/.../Доповідь%20Держдепартаменту%20США (дата звернення: 22.05.2022).
3. Торгівля людьми під час війни: у Представництві ЄС нагадали українцям п'ять маркерів небезпеки. 2022. *Офіційний сайт: Укрінформ*. 25 трав. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3492060-torgivla-ludmi-pid-cas-vijni-u-predstavnictvi-es-nagadali-ukraincam-pat-markeriv-nebezpeki.html> (дата звернення: 22.05.2022).
4. Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та незаконною міграцією / уклад.: Т.І. Созанський, І.Б. Газдайка-Василишин, О.В. Захарова та ін. Львів, 2019. 252 с.
5. Взаємодія у сфері протидії торгівлі людьми. 2020. *Державні сайти України*. 23 лип. URL: <https://smilarda.gov.ua/articles/10536-vzaiemodiya-u-sferi-protydii-torhivli-lyudmy> (дата звернення: 22.05.2022).
6. Торгівля людьми. Основні поняття та види експлуатації. *Міністерство соціальної політики України: офіц. вебсайт*. 2018. 17 жовт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16080.html?PrintVersion> (дата звернення: 22.05.2022).
7. Протидія торгівлі людьми: посібник для дільничних інспекторів міліції. Київ, 2012. 40 с.
8. Головкін Б. М. Торгівля органами людини: українські реалії. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 21–26. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/holovkin_27.pdf (дата звернення: 22.05.2022).
9. Визначено психологічний портрет жінки, яка потерпіла від торгівлі людьми. «Протидія торгівлі жінками та дівчатами» (Informational campaign «Combating trafficking in women and girls»). URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/viznacheno-psikhologichnii-portret-zhinki-iaka-poterpila-vid-torgivli-liudmi> (дата звернення: 22.05.2022).
10. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Міжнародний документ від 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 22.05.2022).
11. Ковальчук В.П. Торгівля людьми з метою трудової експлуатації. *Експлуатація як складова торгівлі людьми: виміри, тенденції та шляхи протидії*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (6–7 червня 2019 року) / упор. О.М. Балинська, Г.Я. Савчин. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 57–60.
12. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні аспекти протидії торгівлі людьми. *Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 16-17 березня 2018 року). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 28–31.
13. Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці / Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні. Київ : Фенікс, 2014. 160 с.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80> (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].
2. Vytiah iz dopovidi Derzhavnoho departamentu SSHa pro torhivliu liudmy [Витяг із доповіді Державного департаменту США про торгівлю людьми]. URL: olynpressclub.org.ua/.../Dopovid%20Derzhdepartamentu%20SSHa (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].
3. Torhivlia liudmy pid chas viiny: u Predstavnytstvi YeS nahadaly ukraintsiam piat markeriv nebezpeky. [Торгівля людьми під час війни: у Представництві ЄС нагадали українцям п'ять маркерів небезпеки]. 2022. Ofitsiyni sait: Ukrinform. 25 trav. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3492060-torgivla-ludmi-pid-cas-vijni-u-predstavnictvi-es-nagadali-ukraincam-pat-markeriv-nebezpeki.html> (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].

4. Osoblyvosti kvalifikatsii ta rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z torhivleiu liudmy ta nezakonnoiu mihratsiieiu [Special features of qualifying and investigating crimes related to human trafficking and illegal migration: Tutorial] / uklad.: T. I. Sozanskyi, I. B. Hazdaika-Vasylyshyn, O. V. Zakharova ta in. Lviv, 2019. 252 s. [In Ukrainian].

5. Vzaiemodiia u sferi protydii torhivli liudmy [Взаємодія у сфері протидії торгівлі людьми]. 2020. Derzhavni saity Ukrainy. 23 lyp. URL: <https://smilarda.gov.ua/articles/10536-vzaiemodiya-u-sferi-protydii-torhivli-lyudmy> (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].

6. Torhivlia liudmy. Osnovni poniattia ta vydu ekspluatatsii [Торгівля людьми. Основні поняття та види експлуатації]. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy: ofits. vebсайт. 2018. 17 zhovt. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16080.html?PrintVersion> (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].

7. Protydiia torhivli liudmy: posibnyk dlia dilnychnykh inspektoriv militsii [Протидія торгівлі людьми: посібник для дільничних інспекторів міліції]. Kyiv, 2012. 40 s.

8. Holovkin B. M. (2016). Torhivlia orhanamy liudyny: ukrainski realii [Organ Trafficking: Ukrainian Realities]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava* (The Journal of Eastern European Law). № 27. S. 21–26. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/05/holovkin_27.pdf (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].

9. Vyznachenno psykholohichniy portret zhinky, yaka poterpila vid torhivli liudmy. «Protydiia torhivli zhinkamy ta divchatamy» (Informational campaign «Combating trafficking in women and girls») [Визначено психологічний портрет жінки, яка потерпіла від торгівлі людьми. «Протидія торгівлі жінками та дівчатами»]. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/vyznachenno-psikhologichnii-portret-zhinki-iaka-poterpila-vid-torgivli-liudmi> (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].

10. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhody shchodo protydii torhivli liudmy [Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми]. Mizhnarodnyi dokument vid 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (data zvernennia: 22.05.2022). [In Ukrainian].

11. Kovalchuk V. P. Torhivlia liudmy z metoiu trudovoi ekspluatatsii [Торгівля людьми з метою трудової експлуатації]. Ekspluatatsiia yak skladova torhivli liudmy: vymiry, tendentsii ta shliakhy protydii: zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (6–7 chervnia 2019 roku) (*Експлуатація як складова торгівлі людьми: виміри, тенденції та шляхи протидії: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (6–7 червня 2019 року)*) / упор. О. М. Balynska, Н. Ya. Savchyn. Lviv: LvDUVS, 2019. S. 57-60. [In Ukrainian].

12. Hloviuk I. V. Kryminalno-protsesualni aspekty protydii torhivli liudmy [Кримінально-процесуальні аспекти протидії торгівлі людьми]. Protydiia nezakonnoi mihratsii ta torhivli liudmy: materialy II Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho sympoziumu (m. Ivano-Frankivsk, 16-17 bereznia 2018 roku) (*Протидія незаконній міграції та торгівлі людьми: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму* (м. Івано-Франківськ, 16-17 березня 2018 року)). Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Universytetu Korolia Danyla, 2018. S. 28-31. [In Ukrainian].

13. Navchalnyi posibnyk dlia suddiv z pytan sudovoho provadzhennia u kryminalnykh spravakh shchodo torhivli liudmy z metoiu ekspluatatsii pratsi [Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці] / Predstavnytstvo Mizhnarodnoi orhanizatsii z mihratsii v Ukraini. Kyiv : Feniks, 2014. 160 s. [In Ukrainian].